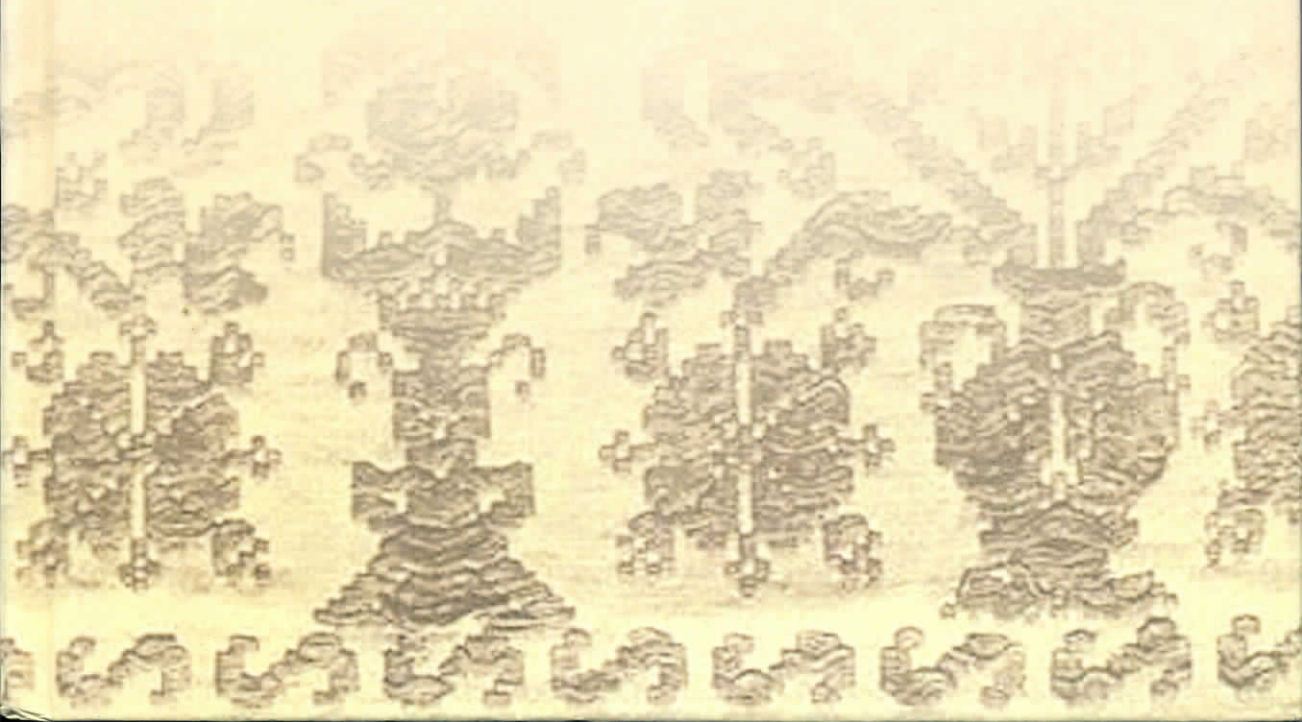

ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK A MAGYARSÁGKUTATÁSBAN

ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK A MAGYARSÁGKUTATÁSBAN

ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK A MAGYARSÁGKUTATÁSBAN

Szerkesztette:
Fedinec Csilla

Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság

Budapest, 2008

A kötet megírását és kiadását támogatta:

Domus Hungarica Scientiarum et Artium
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2008

Szerkesztés © Fedinec Csilla, 2008

www.mta.hu/index.php?id=484

A kiadásért felel: Görömbei András.

Nyomdai előkészítés: Kalonda Bt.

Nyomdai kivitelezés: PrinterArt Kkt.

ISBN: 978-963-508-565-1

Tartalomjegyzék

Görömbei András:

A nemzeti önismeret értékei

7

IDENTITÁSKONSTRUKCIÓK

Liszka József:

Két part között... A népi kultúra helye és szerepe
Európa egyik ütközési zónájában

17

Veres Valér:

A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és
állampolgári identitásának fő sajátosságai

35

Lampl Zsuzsanna:

A kép és a tükör – avagy megfelel-e a jövő szlovákiai magyar
értelmisége a saját maga által alkotott értelmiségképnek

61

Göncz László:

Muravidéki helyzetkép a múlt és a jelen tükrében

84

A NYELV MINT SZIMBÓLUM

Szilágyi N. Sándor:

A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban

105

Lanstyák István:

A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után

118

Péntek János:

A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái

136

Csernicskó István:

Nyelv és azonosságtudat összefüggései
a kárpátaljai magyar közösségben

153

TÖRTÉNELMI LÉTHELYZETEK

Mészáros András:

- Az ún. nemzeti filozófia a magyar és a szlovák
filozófiatörténet-írásban 173

Simon Attila:

- Cseh és szlovák telepesek kényszerű migrációja
az első bécsi döntés után 186

Popély Árpád:

- Csehszlovák–magyar lakosságcsere: a magyarországi
áttelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok
kiválasztása 202

Molnár József – Molnár D. István:

- A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai
a 21. század elején 218

AZ IRODALOM ESZKÖZTÁRA

Alabán Ferenc:

- Irodalmi érték és sajátosság. Vizsgálódások a kisebbségi
magyar nemzeti irodalmak érték-lehetőségeinek kontextusában 243

Faragó Kornélia:

- A geokulturális elbeszélés változatai.
Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták 261

Cseke Péter:

- Dsida Jenő és a kolozsvári Jancsó-fivérek.
Irodalomszemléleti kérdések az 1930-as évek első felében 277

Vallasek Júlia:

- Hatalom és csáberő.
Liviu Rebreanu regényeinek magyarságképe 298

A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 21. század elején*

A közép-európai térségben lezajlott rendszerváltást követő szűk két évtizedben, a totalitarizmus kényszerű hallgatása után, örvendetes ütemben gyarapodott a Kárpát-medence magyar kisebbségeivel foglalkozó írások száma. Vonatkozik ez a kárpátaljai magyarságra is, bár a róla napvilágot látott kiadványok listája jóval szerényebb az erdélyi, vagy a szlovákiai nemzettársak megfelelőinél. Ezt a listát szeretnénk bővíteni a 2001-es ukrainai népszámlálás adataira, továbbá demográfiai és társadalomkutatási forrásokra támaszkodó, a kérdéskör etnikai-földrajzi, illetve demográfiai vonatkozásait előtérbe helyező munkánkkal.

Az etnikai-földrajzi vizsgálatokat korábban gátló akadályok közül egyesek még jelenleg sem hárultak el teljesen. Az adatok egy részének bizalmasként való kezelése, hozzáférhetetlensége (ilyen a községsoros nemzetiségi, vagy a nemzetiségi bontású népmozgalmi adatbázis) jelentősen nehezítették a munkánkat. Ehhez adódtak még a népszámlálások, illetve a nyilvántartási rendszer ukrainai hiányosságai, mint például az, hogy a felekezeti hovatartozásra a censusok évtizedek óta nem kérdeztek rá, nem tartják azt nyilván.

A tanulmány a hozzáférhető adatokat¹ táblázatok, térképek és diagramok formájában megjelenítve igyekszik szemléletesen és átláthatóan az olvasó elé tárni a megfigyelt sajátosságokat, a belőlük levont következtetéseket és összefoglalni az egyéb vonatkozó ismereteket.

A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése

A 2001-es összukrainai népszámlálás megerősítette, hogy Kárpátalja népességének egyik alapvető vonása a soknemzetiségűség. A megyében az említett népesség-

* A tanulmány egyes részei megjelentek a következő munkában: Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, 2005. 120.

¹ A szerzők köszönetüket fejezik ki Natalia Havrisnak, a Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főosztály munkatársának és Braun Lászlónak, a Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztálya főmunkatársának a tanulmányban felhasznált adatokhoz való hozzáférés biztosításáért.

lálás alkalmával összesen több mint 100 nemzetiség képviselőit vették számba,² ám közülük csak nyolcnak az aránya haladta meg a megye össznépességén belül a 0,1%-ot (1. táblázat).

2001-ben Kárpátalján 151,5 ezer magyar élt, ami az ukrainai magyarság (156,6 ezer fő) 96,8%-át tette ki. A Kárpátokon túli magyarság a nagyobb városokban él szóróként, és túlnyomórészt kárpátaljai gyökerű. Az utolsó két (1989 és 2001) népszámlálás között a kárpátaljai magyarság lélekszáma 4,2 ezerrel (2,7%-kal) csökkent, a megye összlakosságán belüli aránya pedig 12,5%-ról 12,1%-ra módosult (1. táblázat), de elemzők szerint ez a változás az optimista forgatókönyvnek megfelelően zajlott. A nagyobb csökkenést előrejelző becslések a következő megfontolásokon alapultak:

- A természetes szaporulat a 20. század utolsó évtizedében a kárpátaljai magyarság körében huzamosan negatív előjelű volt. Ennek átlagos becsült értéke évi -3‰. Ez önmagában közel félezres évi fogyást, vagyis a két összeírás között kb. 5 ezer fős csökkenést kellett, hogy eredményezzen.³
- Egyértelmű volt a kivándorlási többlet is a bevándorlással szemben. Mértékadó becslések alapján az 1990-es években közel 5 ezer kárpátaljai magyar települt át végleg az anyaországba, míg a magyarság Kárpátaljára települése gyakorlatilag nulla volt.
- A közelmúlt szlovákiai, romániai, jugoszláviai népszámlálásai a magyarság nagyobb arányú fogyását regisztrálták.

1. táblázat. A népesebb nemzetiségek lélekszáma és aránya Kárpátalján az 1989-es⁴ és a 2001-es népszámlálás⁵ adatai alapján

Nemzetiség	Lélekszám		Százalékarány a megye lakosságán belül		A 2001-es lélekszám az 1989-es százalékában
	1989	2001	1989	2001	
Ukránok	976 749	1 010 127	78,4	80,5	103,4
Magyarok	155 711	151 516	12,5	12,1	97,3
Románok	29 485	32 152	2,4	2,6	109,0
Oroszok	49 458	30 993	4,0	2,5	62,7
Cigányok	12 131	14 004	1,0	1,1	115,4
Szlovákok	7329	5695	0,6	0,5	77,7
Németek	3478	3582	0,3	0,3	103,0
Béloruszok	2521	1540	0,2	0,1	61,1
Egyebek	8756	5005	0,6	0,4	64,0
Össznépesség	1 245 618	1 254 614	100,0	100,0	100,7

² Закарпатське обласне управління статистики: *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород, 2003. 84.

³ Horváth Sándor: Magyarság – számok és kétségek. *Kárpáti Igaz Szó*, 2003, 19. sz. 4.

⁴ Лавер, Олександр – Зигалов, Василь: Хто живе на Закарпатті? *Карпатський край*, 1991, № 38. 3, 16.

⁵ Закарпатське обласне управління статистики: *Національний склад населення...* i. m. 84.

Összességében tehát, még ha jelentős asszimilációs veszteséggel nem is számoltunk, a magyarság számának kb. 10 ezerrel való csökkenése volt prognosztizálható. Milyen folyamatok hatottak ez ellen?

- A kedvezménytörvény megszületésével „érdemes” lett magyarnak lenni, ennek következtében a bizonytalan, vagy kettős etnikai identitású népesség nagyobb részben vallotta magát magyarnak.
- A cigányság egy része már a korábbi népszámlálások alkalmával is a magyart nevezte meg nemzetiségként. Arányuk a kedvezménytörvény hatására szintén emelkedett. Ennek tulajdonítható, például, a magyarság gyarapodása Munkácson, ahol ezzel párhuzamosan a cigányok száma az összeírás alapján csökkent, miközben közismert a magas természetes szaporulat a körükben.
- A korábban nyomás hatására magukat ukránnak, vagy szlováknak vallók közül is többen újra magyarként lettek számbavéve. Ez a jelenség a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungváron volt számottevő.

Azt, hogy a felsoroltak közül melyik tényező számszerűen mennyivel járult hozzá a magyarság számának a szinten tartásához, a rendelkezésre álló információ alapján nem tudjuk megállapítani.

Számottevő eltérések figyelhetők meg az egyes nemzetiségek urbanizációs szintjében. Miközben Kárpátalja népességének többsége falvakban él (63,3%), vannak túlnyomórészt a városokban összpontosuló etnikai közösségek. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a magyarság, hasonlóan az ukrán és a román népességhez (amelyek mindegyike etnikai területtel is rendelkezik a megyében), a falusi lakosságon belül enyhén túlreprezentált. A kisebb, etnikai területtel Kárpátalján nem rendelkező, magasabb szintű migrációs aktivitású nemzetiségek viszont a városi lakosság körében képviseltetik magukat nagyobb arányban. Kiemelten igaz ez a 20. század második felében, döntően a városokba betelepült oroszokra és beloruszokra.

Összességében a kárpátaljai magyarok 64,6%-a, azaz 97 918 fő 2001-ben falvakban élt, 8,8%-a (13 314 fő) ún. városi típusú településeken,⁶ 26,6%-a (40 284 fő) pedig városokban.⁷ Az 1989-es és a 2001-es népszámlálások között a városi magyarság száma közel 9%-kal csökkent, míg a falusi nemzetiség lélekszáma 1%-kal nőtt. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kárpátaljai magyarság fogyása főleg a városokban ment végbe. A városi magyarság számának apadásához hozzájárult a falusihoz képest intenzívebb kivándorlás, az erőteljesebb asszimiláció, illetve az alacsonyabb születésszám is.

⁶ Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népességüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

⁷ Закарпатське обласне управління статистики: *Національний склад населення...* i. m. 84.

2. táblázat. A nemzetiségek százalékaránya Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2001-es népszámlálás eredményei alapján⁸

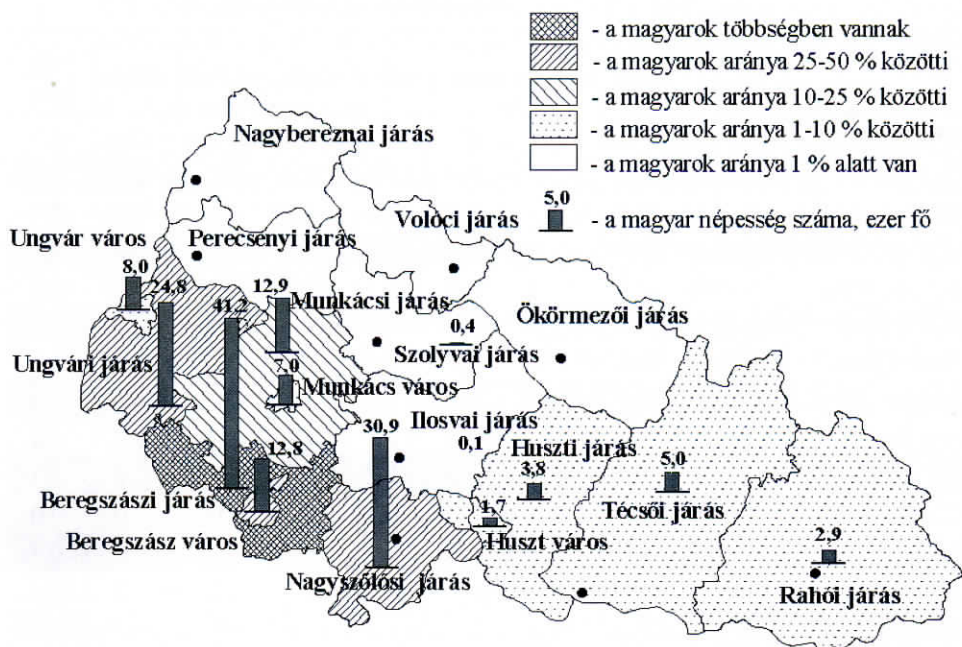
Közigazgatási egység	A népesség száma	Az adott nemzetiség aránya, %							
		ukrán	magyar	román	orosz	cigány	szlovák	német	belorusz
Beregszász v.	26 554	38,9	48,1	0,1	5,4	6,4	0,2	0,1	0,2
Huszt város	31 864	89,3	5,4	0,0	3,7	0,4	0,1	0,3	0,2
Munkács város	81 637	77,1	8,5	0,0	9,0	1,4	0,4	1,9	0,4
Ungvár város	115 568	77,8	6,9	0,1	9,6	1,5	2,2	0,2	0,4
Beregszászi j.	54 062	18,8	76,1	0,0	0,7	4,1	0,0	0,0	0,0
Husztói járás	96 960	95,0	3,9	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Ilosvai járás	100 905	98,6	0,1	0,0	0,6	0,1	0,3	0,0	0,0
Munkácsi járás	101 443	84,0	12,7	0,0	0,7	1,3	0,2	0,8	0,1
Nagybereznai j.	28 211	96,3	0,1	0,0	0,7	1,6	1,0	0,0	0,1
Nagyszőlősi j.	117 957	71,4	26,2	0,0	1,2	0,8	0,1	0,0	0,1
Ökörmezői j.	49 890	99,1	0,0	0,0	0,5	0,2	0,0	0,0	0,0
Perecsenyi j.	32 026	96,3	0,2	0,3	1,3	0,4	1,0	0,0	0,1
Rahói járás	90 945	83,8	3,2	11,6	0,8	0,2	0,0	0,0	0,1
Szolyvai járás	54 869	94,5	0,7	0,0	1,5	1,4	0,6	0,7	0,1
Técsői járás	171 850	83,2	2,9	12,4	1,0	0,0	0,0	0,2	0,1
Ungvári járás	74 399	58,4	33,4	0,0	2,0	4,1	1,6	0,0	0,1
Volóci járás	25 474	98,8	0,1	0,0	0,6	0,0	0,1	0,1	0,1

A megyében a magyarság csak egy közigazgatási egységben volt abszolút többségben, a Beregszászi járásban (2. táblázat, 1. térkép). A járás majdnem teljesen a magyar nyelvterülethez tartozik, bár számos 20. századi ukrán telepésfalú képez benne nyelvszigetet (2. térkép). Beregszász megyei alárendeltségű városban a két utolsó népszámlálás (1989 és 2001) között 50% alá süllyedt a magyarok aránya, ám a relatív többség megmaradt. Az ukrán–magyar határ mentén húzódó magyar nyelvterület további három járást érint: az Ungvárit, a Munkácsit és a Nagyszőlősit. Ezekben a magyarság kisebbségben volt ugyan, de jelentős arányt képviselt.

A nyelvterületen kívül jelentős számú magyar élt Kárpátalja nyelvhatár közeli két nagy városában, Ungváron és Munkácson. A kárpátaljai magyarság egy része nyelvszigeteken és szórványként a magyar–ukrán nyelvhatártól távolabb lakott. Ez a Felső-Tisza-vidékre, az egykori Máramaros vármegye területére volt jellemző. Az itteni Husztói, Técsői és Rahói járásokban, illetve Huszt városában a magyarság aránya 3–5% körüli volt.

⁸ Uo.

1. térkép. A magyarság száma (oszlopdiagrammal jelölve) és aránya (kitöltéssel jelölve) Kárpátalján közigazgatási egységenként a 2001-es népszámlálás adatai alapján

Vizsgáljuk meg, milyen területi sajátosságai vannak a magyarság lélekszáma és aránya változásának a két utolsó népszámlálás között! Ezeket az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

- a közigazgatási egységek többségében, két kivételtől eltekintve (a Nagyszőlősi járás és Munkács város), a magyarok lélekszáma csökkenésének a megyei tendenciája érvényesült (3. táblázat);
- a magyarság lélekszámának a Nagyszőlősi járásban regisztrált 10%-ot meghaladó gyarapodása részben az ottani magasabb természetes szaporulatnak, részben a korábban nyomás hatására magukat ukránnak vallók visszatérésének, részben a magyar anyanyelvű cigányság magyar nemzetiségüként való számbavételének köszönhető;
- a munkácsi magyarság számának a gyarapodásában a döntő szerepet a magát 1989-ben cigánynak, míg 2001-ben magyarnak valló kb. ezer fős tömeg játszotta (ennyivel csökkent a cigányság száma a városban a két népszámlálás adatai alapján);
- a többen élő magyarság nagy része (az Ungvári, a Munkácsi és a Beregszászi járásokban) kismértékű, néhány százalékos, a negatív szaporulat és a kivándorlás által kiváltott fogyást mutatott, ami meghatározta a közösség egészének a lélekszámváltozását is;

- jelentős, 15% körüli, döntően a kivándorlás következményeként jelentkező fogyást regisztráltak 1989 és 2001 között Beregszászon és Ungváron, a két legnagyobb magyar közösségben;
- arányaiban hasonló, 10–20% közötti, volt a magyarság lélekszámának a csökkenése a nagyobb nyelvszigeteknek, szórványoknak otthont adó Técsői, Rahói és Szolyvai járásokban, ahol az asszimiláció lehetett annak a fő forrása;
- a kisszámú szóránymagyarság száma a gyors ütemű beolvadás miatt töredékére csökkent;
- néhány közigazgatási egységben, így a Beregszászi és a Munkácsi járásban, illetve Huszton a magyar népesség aránya annak ellenére nőtt, hogy a lélekszáma csökkent, mert az összlakosság fogyása gyorsabb ütemű volt.

3. táblázat. Az összlakosság és a magyarság számának módosulása
Kárpátalja közigazgatási egységeiben
az 1989-es⁹ és a 2001-es népszámlálások¹⁰ között („–” – adathiány)

Közigazgatási egység	Össznépesség				Magyarság			
	1989	2001	változás	változás, %	1989	2001	változás	változás, %
Beregszász v.	29 763	26 554	-3209	-10,8	15 125	12 785	-2340	-15,5
Huszt város	33 778	31 864	-1914	-5,7	1759	1726	-33	-1,9
Munkács város	83 308	81 637	-1671	-2,0	6713	6975	262	3,9
Ungvár város	116 101	115 568	-533	-0,5	9179	7972	-1207	-13,1
Beregszászi j.	55 352	54 062	-1290	-2,3	41 846	41 163	-683	-1,6
Husztói járás	92 570	96 960	4390	4,7	3988	3785	-203	-5,1
Ilosvai járás	97 135	100 905	3770	3,9	265	114	-151	-57,0
Munkácsi járás	104 826	101 443	-3383	-3,2	12 897	12 871	-26	-0,2
Nagybereznai j.	30 464	28 211	-2253	-7,4	–	15	–	–
Nagyszőlősi j.	112 611	117 957	5346	4,7	27 896	30 874	2978	10,7
Ökörmezői j.	50 308	49 890	-418	-0,8	111	8	-103	-92,8
Perecsenyi j.	32 790	32 026	-764	-2,3	196	78	-118	-60,2
Rahói járás	85 624	90 945	5321	6,2	3511	2929	-582	-16,6
Szolyvai járás	55 471	54 869	-602	-1,1	433	383	-50	-11,5
Técsői járás	165 057	171 850	6793	4,1	6156	4991	-1165	-18,9
Ungvári járás	73 306	74 399	1093	1,5	25 541	24 822	-719	-2,8
Volóci járás	27 154	25 474	-1680	-6,2	–	25	–	–

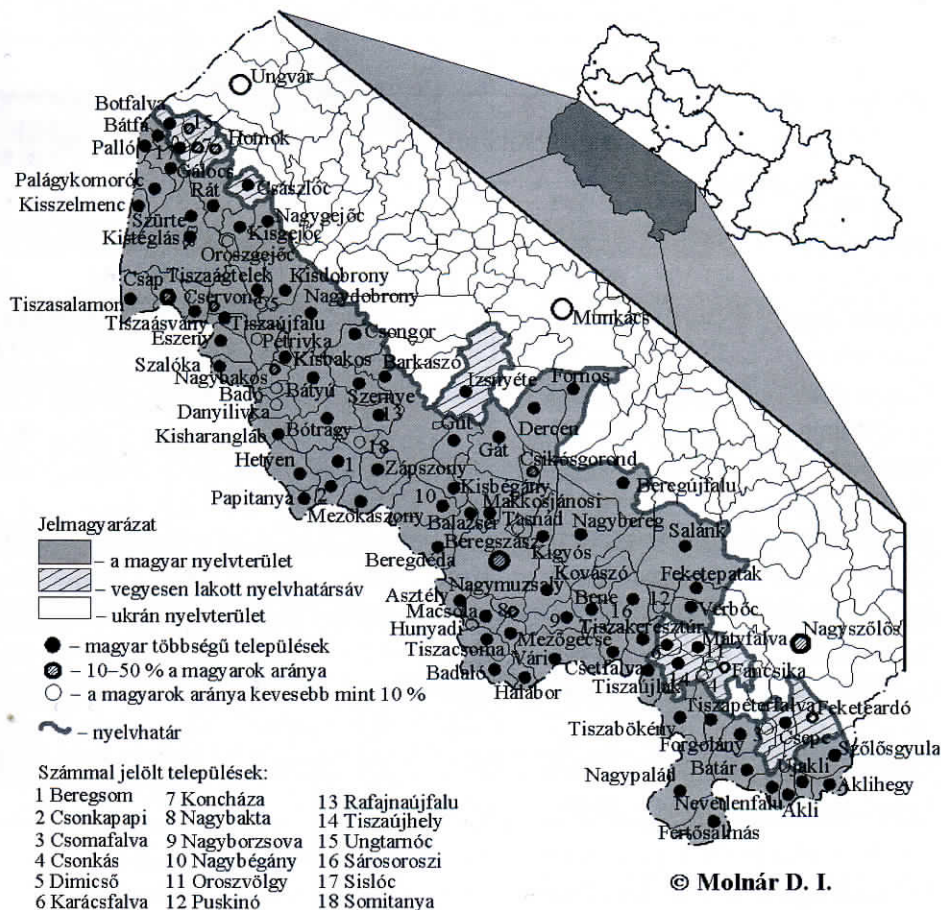
⁹ Лавер – Зигалов (1991) i. m. 3, 16.

¹⁰ Закарпатське обласне управління статистики: Національний склад населення... i. m. 84.

Hogy néz ki jelenleg a kárpátaljai magyar nyelvterület? A magyar nyelvterületet magyar többségű települések viszonylag egységes (mindössze néhány kisebb telepesfalu és vegyes lakosságú város által fellazított) sávja alkotja, amely Kárpátalja délnyugati részén húzódik az ukrán–magyar határral párhuzamosan, 15–20 km szélesen (2. térkép). A nyelvhatár egyes szakaszain vegyes lakosságú településekből álló sávot alkotva kiszélesedik, máshol vonallá zsugorodik.

Az ukrán–magyar nyelvhatár északnyugaton az ukrán–szlovák államhatárnál kezdődik az Ungvártól délre fekvő települések által alkotott vegyesen lakott sávval. Innen a Kárpátaljai-alföld síkján húzódik délkeleti irányban, helyenként természeti akadályok mentén, így Nagydobronytól északra a Latorca, Dercen-től keletre az egykori Szernye-mocsár, Tiszapéterfalvától északra a Tisza vonalán. Végül Szőlősgyula jelenti a kárpátaljai magyar nyelvterület keleti szélét, ahol az érintkezik az ukrán–román államhatárral.

2. térkép. A kárpátaljai magyar nyelvterület

A magyar nyelvterületen kívül találunk néhány jelentős részben (20–50%-ban) magyarok lakta nyelvszigetét. Ilyenek az Ungvári járási Korláthelmec, a Munkácsi járási Beregrákos, a Nagyszőlősi járási Tekeháza és Gödényháza, a Felső-Tisza-vidéki Visk, Técső és Aknaszlatina (3. térkép). A szórványmagyarság (amely a településén a népesség kevesebb mint 20%-át teszi ki) jellemző településterülete a Felső-Tisza-vidék (Huszt, Királyháza, Rahó, Kőrösmező, Gyertyánliget stb.). A nyelvterület peremén fekvő Ungváron, Munkácson és Nagyszőlősen a magyarság, aránya alapján, szórványnak tekinthető, de a viszonylag nagy lélekszám, a nyelvterület közelsége és az anyanyelvi intézményrendszer kiépítettsége a szórványhelyzetnél kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosít.

Anyanyelvi összetétel

A 2001-es ukrainai népszámlálás felmérte a népesség anyanyelvi összetételét, továbbá rákérdezett az egyéb beszélt nyelvekre is. Az anyanyelv fogalmát Ukrajnában az általában használt nyelv értelmében használják. A nemzetiség és az anyanyelv eltérését az asszimilációs folyamatok egyik fontos mutatójának tekinthetjük.

Az anyanyelv és a nemzetiség Kárpátalja lakosságának 97,1%-ánál megegyezett. Azonban az egyes nemzetiségek esetében ez a mutató jelentős különbségekre hívja fel a figyelmet. A négy legszámosabb nemzetiség, így a magyarság képviselőinek is több mint 90%-a saját nemzete nyelvét nevezte meg anyanyelvként (4. táblázat). A megye kisebb nemzetiségei körében az anyanyelvként a saját nyelvüket használók aránya jóval alacsonyabb volt, többnyire 50% körüli, vagy az alatti. Az anyanyelv-váltók magas aránya az asszimiláció folyamatának előrehaladottságára utal a kislelélekszámú és szórványként települt népek között. A kárpátaljai cigányok 62,4%-a és a szlovákok 11,3%-a a magyart nevezte meg anyanyelveként.

A magyarok körében az anyanyelvként a magyart használók aránya a két utóbbi népszámlálás között gyakorlatilag nem változott (4. táblázat). Valamelyest nőtt az ukrán anyanyelvű magyarok aránya, miközben csökkent az ilyen minőségben az orosz megnevezőké. A magyar nyelvű cigányok száma a két népszámlálás között csökkent. Nem úgy a lélekszámuk: az 8 ezerrel 8,7 ezerre emelkedett. Az arányuk csökkenésének okát abban látjuk, hogy a magyar nyelvű cigányság 2001-ben a korábbinál nagyobb részben vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyar–szlovák vonatkozásban végbement nyelvi eltolódást a kárpátaljai szlovákok körében az indokolhatja, hogy a magukat annak idején kényszerből szlováknak valló magyarok egy része (a magyar anyanyelvű szlovákok jelentős hányada) újra a magyarok között szerepelt.

[illegible]

© Molnár D. I.

4. táblázat. A népesebb nemzetiségek anyanyelvi megoszlása Kárpátalján az 1989-es¹¹ és a 2001-es népszámlálások¹² adatai alapján

Nemzetiség	Anyanyelve és nemzetisége megegyezik, %		Ukrán anyanyelvű, %		Magyar anyanyelvű, %		Orosz anyanyelvű, %	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Ukránok	98,5	99,2	–	–	0,5	0,2	1,0	0,5
Magyarok	97,2	97,1	2,1	2,6	–	–	0,6	0,2
Románok	98,2	99,0	0,7	0,5	0,2	0,1	0,5	0,1
Oroszok	95,8	91,7	3,8	7,9	0,3	0,2	–	–
Cigányok	20,5	20,5	12,3	16,7	65,7	62,4	1,0	0,2
Szlovákok	34,9	43,5	33,2	41,5	25,8	11,3	5,3	2,6
Németek	74,1	50,5	18,4	39,6	1,0	4,2	6,1	4,8
Beloruszok	45,2	37,4	7,5	18,4	0,6	0,6	46,6	43,2

5. táblázat. A magyar népesség anyanyelvi összetétele Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2001-es népszámlálás adatai¹³ alapján

Közigazgatási egység	A magyarok aránya, %	Adott anyanyelvűek aránya a magyarok között, %			
		ukrán	magyar	orosz	egyéb
Beregszász város	48,1	0,5	99,2	0,2	0,0
Huszt város	5,4	22,2	77,1	0,5	0,1
Munkács város	8,5	6,6	92,4	0,8	0,2
Ungvár város	6,9	9,5	87,7	2,4	0,3
Beregszászi járás	76,1	0,1	99,8	0,0	0,0
Huszt járás	3,9	1,6	98,3	0,1	0,0
Ilosvai járás	0,1	25,4	73,7	0,9	–
Munkácsi járás	12,7	1,0	98,9	0,0	0,2
Nagybereznai j.	0,1	33,3	66,7	–	–
Nagyszőlősi járás	26,2	2,0	97,9	0,1	0,0
Ökörmezői járás	0,0	75,0	25,0	–	–
Perecsenyi járás	0,2	29,5	69,2	1,3	–
Rahói járás	3,2	23,8	75,9	0,2	0,1
Szolyvai járás	0,7	45,4	53,8	0,3	0,5
Técsői járás	2,9	6,7	93,8	0,2	0,3
Ungvári járás	33,4	0,7	99,0	0,2	0,1
Volóci járás	0,1	28,0	68,0	4,0	–
Összesen	12,1	2,6	97,1	0,2	0,1

¹¹ Лавер – Зигалов (1991) і. т. 3, 16.

¹² Закарпатське обласне управління статистики: Національний склад населення... і. т. 84.

¹³ Уо.

Összességében 2001-ben Kárpátalján a lakosság 81,0%-a ukrán, 12,7%-a (158 729 fő) magyar, 2,9%-a orosz és 2,6%-a román anyanyelvű volt. A megyében három nyelvet használtak nagyobb számban anyanyelvként más nemzetiségűek: az ukránt (több mint 14 ezren), a magyart (közel 12 ezren) és az orosz (közel 8 ezren). A magyar anyanyelvű nem magyarok többsége cigány (74,8 %), ukrán (15,9%) és szlovák (5,5%) volt. A nem magyar anyanyelvű magyarok 88,2%-a az ukránt, 8,5%-a az orosz (nevezte meg anyanyelveként).

A kárpátaljai magyarok, a megyében saját nyelvterülettel rendelkező másik két nemzet (az ukrán és a román) képviselőihez hasonlóan, faluhelyen magasabb, 99,2%-os arányban tekintették anyanyelvüknek a nemzetük nyelvét. Jóval alacsonyabb volt az anyanyelvként a magyart megnevezők aránya a városi magyarság körében (mindössze 93,2%), ami szemléletesen mutatja, hogy a magyarok asszimilációjának a fő színterét a városok alkotják. A nem magyar anyanyelvű magyarok mindkét településtípuson többnyire ukránul beszéltek.

A magyarság anyanyelvi összetétele közigazgatási egységeként jelentős szórást mutatott (5. táblázat). Kitűnik anyanyelvi homogenitásával a magyar nyelvterületet magába foglaló négy járás és Beregszász város magyar lakossága. Hasonlóan magas (98,3%) érték jellemezte a nyelvterületen kívül eső Huszti járást, ahol a magyarok túlnyomó része egyetlen nyelvszigetet alkotó településen, Visken összpontosult. Munkács, Ungvár és a Técsői járás magyarsága 90% körüli arányban tekintette a magyart az anyanyelvének. Nemzettársaink itt nagyszámú kisebbségeket alkottak a településeken. Legkisebb a magyar anyanyelvű magyarok aránya a kisszámú szórványtelepülések vidékein volt, ahol ez az érték 80% alatt maradt (helyenként jóval), ami az asszimiláció előrehaladottságára utal.

Korszerkezet, nemi összetétel

2001-ben a férfiak Kárpátalja lakosságának a 48,2%-át alkották, vagyis 1000 férfira 1077 nő jutott.¹⁴ Ez a legkedvezőbb mutató Ukrajna megyéi között, ahol az országos átlag 46,3% volt, ami 1000 férfira számítva 1159 nőt jelent.¹⁵ A kiegyenlítettebb nemi arány az országosnál magasabb születési rátával, és a jelentős nőtöbbségű idősebb korosztályok kisebb arányával függött össze.

Jelentős eltérések adódtak Kárpátalján az egyes nemzetek között a nemi arányban. A legaránytalanabb nemi összetétel a kis létszámú, betelepült nemzetiségek jellemzője volt. Kedvezőbb volt a nagyobb lélekszámú őshonos népek nemi összetétele. A közöttük jelentkező különbségek döntően szintén a korösszetétellel magyarázhatók. A megyei átlagnál nagyobb volt a nőtöbbség a magyarok

¹⁴ Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adataira, 2003.

¹⁵ Державний комітет статистики України: Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Урядовий кур'єр*, 2002, № 244. 11–12. www.ukrstat.gov.ua

között (1099 nő/1000 férfi), annál kisebb az ukránok (1068), a cigányok (1047) és a románok (1016) esetében. Férfitöbbslet Kárpátalján azoknál a kis létszámú betelepült nemzeteknél figyelhető meg, amelyek mobilitása elsősorban a nőtlen férfiakra jellemző, illetve bevándorlásuk az utóbbi évtizedben is folytatódott (grúzok, örmények, azerbajdzsánok stb.).

A korfák segítségével tekintsük át a lakosság korösszetételét!

A kárpátaljai magyarság 2001-es korfája, amely fő vonásaiban a megye összlakossága korfájának a sajátosságait tükrözi, annál is erősebben szűkített alapú (1. ábra). Tehát, a legfiatalabb korosztály aránya, ami a születésszámmal van szoros összefüggésben, a magyarok körében valamivel alacsonyabb volt az ukránokénál. A korfa alapja az ezredvég születésszám-csökkenésének következtében szűkül. Az 1980-as évek demográfiai pezsgését tükrözi a korfa kiszélesedése a tizenéves korosztályok magasságában, ami az 1960 körül született nagy létszámú korosztály szülőképes korba lépésével függött össze. Ez a csoport szintén jól kivethető hullámként jelenik meg az ábrán a 40. életév magasságában. A 25 év alatti korcsoportok mindegyike kisebb arányt képvisel a magyarok között, mint az ukránoknál.

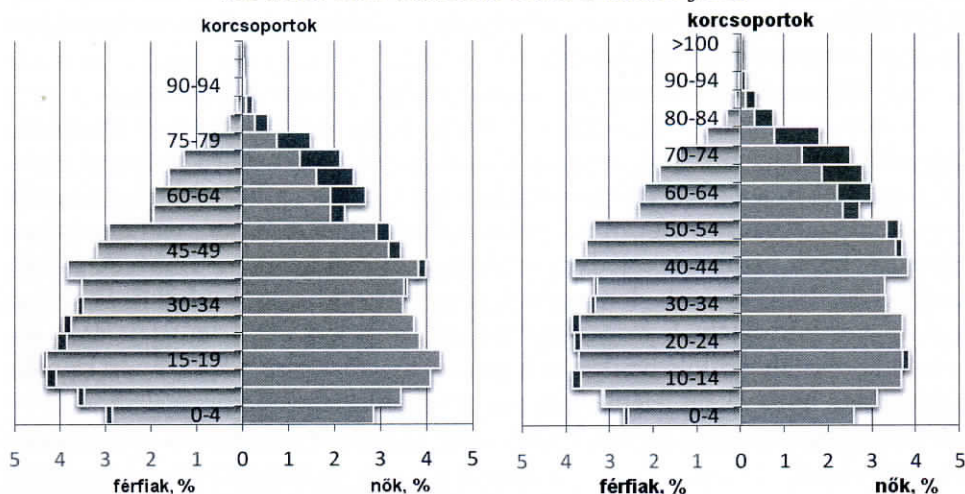
A harmincas korcsoportra eső és a két hullámhegyet elválasztó kisebb völgy a második világháború idején született kis létszámú korosztály gyerekeit tartalmazza. A 20. század kilencvenes évei születésszám-csökkenésének egyik összetevője, hogy ez a kisebb létszámú csoport került szülőképes korba. A másik, talán még jelentősebb összetevőt az időszak társadalmi-politikai változásai, illetve az ezekkel összefüggő gazdasági válság képezte.

Hirtelen szűkülés figyelhető meg az 54 év fölötti korosztály számában. Ez a születésszámok második világháború alatti visszaesésének máig jelentkező hatása, amely megtöri az idősebb korcsoportok lélekszámának a kor előrehaladtával való lassú természetes fogyását, azaz a korfa fokozatos szűkülését. A fokozatos szűkülés a háború előtt született nemzedéknél is folytatódik egészen 80 éves korig. Itt a születések számának az első világháború alatt bekövetkezett erőteljes visszaesése érezteti mindmáig a hatását. A magyarok között az összlakossághoz viszonyítva nagyobb volt az idősebb korosztályok aránya (1. ábra).

A korfa feltárja a magyar lakosság összetételében meglévő nemi aszimmetriákat is. A fiatal korosztályokban a férfiak voltak többségben. Ez azzal magyarázható, hogy a világátlagnak megfelelően valamivel több kisfiú születik, mint kislány. 40 év körül a férfiak magasabb halandósága miatt a nemek aránya kiegyenlítődik, és az idősebb korosztályok már nőtöbbslettel jellemezhetők. Ez 60 év fölött válik különösen erőteljessé. Az időskori nőtöbbslet a magyarság körében számottevőbb, mint az ukránoknál.

Összességében, a kárpátaljai magyar népesség 2001-es korfája hóember alakúként írható le (1. ábra, jobb oldal), és rajta az előregedés tendenciája jelentkezik. A korfák a kárpátaljai magyarságnak az összlakossághoz viszonyított kedvezőtlenebb, idősebb korszerkezetét támasztják alá.

1. ábra. Kárpátalja összlakosságának (bal oldali ábra) s magyarságának (jobb oldali ábra) ötéves bontású korfája¹⁶ (az adott nem többletét eltérő színezés jelzi)

Természetes népmozgalom, migráció

A természetes népmozgalom jelzőszámait a népszámlálások nem tudják felmérni, azt az anyakönyvi nyilvántartások adatai, illetve az ezekből készült feldolgozások alapján vizsgáltuk. Sajnos, kárpátaljai nemzetiségi bontású népmozgalmi adatokat nem sikerült beszereznünk, így a magyarságot érintő demográfiai következtetéseink áttételesek.

A születési ráta megyei adatsora az utóbbi bő fél évszázadban csökkenő trendet mutatott a második világháború utáni 30‰ fölértékről egészen az ezredfordulóig, amikor is a megyében évente ezer lakosra vetítve átlagosan mindössze 11 újszülött látta meg a napvilágot. Az utóbbi évek némi fellendülést hoztak a születési ráta alakulásában (a gazdasági fellendülés, vagy a jelentősen megemelt gyerekvállalási támogatás következményeként?), amely jelenleg 13‰ körül van.

A halálozás a vizsgált időszak alatt kisebb változékonysággal volt jellemezhető. A második világháború utáni nehéz körülményekkel függőhatett össze a megyében regisztrált magas, 14‰ körüli évi halandóság, amely a társadalmi-gazdasági viszonyok normalizálódását tükrözve, 1960-ig fokozatosan csökkent, 7‰ közelében stabilizálódva. Az 1970-es évektől lassú, de folyamatos volt a halálozási ráta emel-

¹⁶ Державний комітет статистики України: Розподіл населення найбільш численних національностей України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. CD-ROM. Київ, 2004.

kedése Kárpátalján. Ennek fő oka a népesség öregedő korszerkezete lehetett. Jelenleg a megyében, a születési arányhoz hasonlóan, a halálozási érték 13‰.

A természetes szaporulat Kárpátalján a második világháborút követően 1960-ig közel azonos szinten, 17–19‰ körül volt (2. ábra). A születésszám csökkenését ekkor ellensúlyozta a halálozás mérséklődése. A születések számának a 20. század hatvanas éveire eső markáns csökkenése azonban magával vonta a szaporulat visszaesését is: ekkor lassú, de huzamos csökkenő tendencia vette kezdetét. A természetes szaporulat visszaesése a rendszerváltás utáni években – a születési arány gazdasági válsággal összefüggő esése és a halálozási ráta emelkedése következtében – felgyorsult. Az ezredforduló óta a megye természetes szaporulata a 0 körül stabilizálódott. Megjegyezzük, hogy a kárpátaljai demográfiai mutatók a legkedvezőbbek közé tartoznak az erőteljesen fogyó népességű Ukrajna megyéi között.

A kárpátaljai magyarság demográfiai folyamatainak bemutatására a magyar többségű Beregszászi járás (benne a csak nemrég, 2001-ben megyei alárendeltségűvé előléptetett Beregszász várossal) rendelkezésre álló adatait használtuk (2. ábra). A Beregszászi járás alábbi népmozgalmi sajátosságai figyelhetők meg:

- a születési arány az utóbbi fél évszázadban szinte végig a megyei átlag alatt volt 1–2‰-kel, és összességében azzal párhuzamosan változott;
- a második világháború utáni években a Beregszászi járásban jóval alacsonyabb volt a halálozás Kárpátalja átlagánál;
- a 20. század ötvenes éveinek a közepétől a járási mortalitásérték párhuzamosan változott a megyei megfelelőjével, közel 2‰-kel meghaladva azt, ami döntően az idősebb korszerkezettel függött össze;
- a járást, az 1940-es éveket leszámítva, folyamatosan átlag alatti természetes szaporulat jellemezte (2. ábra);
- a természetes fogyás értéke az utóbbi években a Beregszászi járásban 3–4‰ körüli.

A népességszám alakulására a migráció is jelentős hatást gyakorol. Vándorlási adatokat Kárpátalja járásaira és megyei alárendeltségű városaira vonatkozóan rendszeresen publikálnak, ellentétben a nemzetiségi bontásúakkal.

2007-ben a megye településeire 9622 betelepülő érkezett, szemben a 11 187 kitelepülővel, így a vándorlási mérleg 1565 fős veszteséget mutatott.¹⁷ Az 1000 főre vonatkoztatott migrációs ráták összevetése alapján Kárpátalján volt a legalacsonyabb a migrációs aktivitás Ukrajna megyéi között. Az áttelepülők többsége (6646 fő) a megyén belül változtatott lakóhelyet. Az ország más régióiból érkeztek 2674-en, külföldről 302-en (ebből 225-en a FÁK-országokból), ugyanakkor Ukrajna más megyéibe települtek 3746-an, a határon túlra pedig 795-en (229-en a FÁK-országokba).

¹⁷ Головне управління статистики у Закарпатській області: *Основні демографічні показники (статистичний бюлетень)*. Ужгород, 2008. 44.

2. ábra. A Beregszászi járás (Beregszász várossal együtt) természetes szaporulatának alakulása (oszlopdiaagram, ‰) az 1946–2006-os időszakban, összevetve az összkárpátaljai értékekkel (vonaldiaagram)

Csak következtetni tudunk arra, hogy milyen mértékben érinthette a migráció a kárpátaljai magyar nemzetrészt. Az országon belüli régióközi migrációban a részvételük elenyésző, a külső migrációban viszont számottevő. 2003-as adatok szerint a nem a FÁK-országokat úticélul választó kivándorlók 22%-a volt magyar. Ebből az arányból kiindulva, 2007-ben 100–150 fő lehetett a nemzetrészt migrációs vesztesége. Ez jelentős csökkenés a 20. század 90-es éveinek évi 400–500 fős megfelelőjével szemben. A csökkenő elvándorlás oka lehet a normalizálódó gazdasági helyzet Ukrajnában, illetve az, hogy akiknek áttelepülési szándékai voltak, azok nagyrészt már elmentek.

Közoktatás, iskolázottság

Kárpátalján a 2007/08-as tanévben 696 állami és 5 egyházi alapítványi közoktatási intézmény működött,¹⁸ melyekben több mint 165 ezer diák tanult (6. táblázat). Az iskolások száma az ezredforduló óta (amikor még meghaladta a 200 ezret) gyors ütemben csökken, miután a demográfiai hullámvölgy kezdte éreztetni a hatását.

Az intézmények többségében ukrán nyelven folyt az oktatás. A 2007/08-as tanévben Kárpátalján 70 iskolában és 5 egyházi alapítványi liceumban oktattak magyarul, 28-ban pedig párhuzamosan magyarul és ukránul. A magyar és az

¹⁸ A Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztályának adatai.

ukrán iskolák száma nőtt a rendszerváltás utáni időszakban, ellenben az orosz tannyelvű iskolák száma folyamatosan csökkent.

Az 1990-es években gyarapodott a magyar nyelven tanulók száma, amely az ezredforduló előtt érte el a maximumát, átlépve a 21 ezret.¹⁹ A harmadik évezred első éveiben a magyar nyelven tanulók számát is intenzív visszaesés jellemezte, miközben arányuk 10% fölért stagnált. Ez, bár jelentős előrelépés az 1990 előtti viszonyokhoz képest, de még mindig elmaradt a magyarság össznépességen belüli 12,1%-os részarányától. Azonban ha a magyarok iskoláskorú népességen belüli arányához viszonyítunk, ami 10,8%,²⁰ a helyzet kedvezőbbnek mutatkozik.

6. táblázat. A tanulók megoszlása az osztályok oktatási nyelve szerint
Kárpátalja állami oktatási intézményeiben (1989–2008)²¹

Tanév	Az osztály tannyelve										Összesen
	Ukrán		Magyar		Román		Orosz		Szlovák		
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	
1989/1990	166 245	81,1	17 275	8,4	4827	2,3	16 598	8,1	0	0,00	204 945
1994/1995	171 001	83,8	19 642	9,6	4460	2,2	8925	4,4	25	0,01	204 053
1999/2000	175 228	85,5	21 034	10,3	4525	2,2	4074	2,0	87	0,04	204 948
2006/2007	147 508	86,1	18 136	10,6	3948	2,3	1718	1,0	53	0,03	171 363
2007/2008	142 743	86,2	17 366	10,5	3754	2,3	1613	1,0	70	0,04	165 546

Tekintsük át a kárpátaljai magyarok anyanyelvi oktatásának a mutatóit járási bontásban is! A 7. táblázat adatai alapján a magyar nyelven tanuló iskolások közigazgatási egységenkénti aránya jól korrelál a magyar népesség részesedésével. Számárányához képest erősen alulképviselt volt az oktatásban a Nagyszőlősi járás magyarsága, ahol főleg a vegyesen lakott településeken volt jellemző a magyar gyerekek ukrán osztályokba járatása. A szórványban élő nemzettársaink (például, Ungváron, Huszton és a Rahói járásban) részben a korlátozott lehetőségek, részben a vegyes házassági asszimiláció miatt választották kisebb arányban a magyar iskolákat.

Ugyanakkor, helyenként, így az Ungvári járásban, Munkácson és Csapon, a magyar iskolákban tanulók aránya jelentősen meg is haladta a magyar népesség megfelelőjét. Ez a Kárpát-medencei magyar közösségek esetében szokatlan jelenség azzal függ össze, hogy a kárpátaljai cigányok zöme (lásd: 4. táblázat) magyar

¹⁹ Orosz Ildikó: A kárpátaljai magyarok és oktatási helyzetük sajátosságai egy felmérés tükrében 2007-ben. *Acta Beregsiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. 2007 (VI. évf.) 1. k. 7–43.

²⁰ Державний комітет статистики України: *Розподіл населення...* i. m.

²¹ Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001. 143; A Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztályának adatai.

anyanyelvű, és a gyerekeik nagyrészt magyar iskolába járnak. A 2006/07-es tanévben végzett felmérés szerint²² a megye iskoláiban 5822 cigány származású tanuló volt, közülük 2716-an, azaz 46,7%-uk tanult magyar nyelven. Különösen nagy számban és arányban tanultak cigány gyerekek a magyar iskolákban Beregszász, Munkács és Csap városokban, valamint a Beregszászi és az Ungvári járásokban.

7. táblázat. A magyar nyelven tanuló iskolások száma és százalékaránya Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2006–2007-es tanévben²³

Közigazgatási egység	A népesség száma, 2001	A magyarok aránya, %	Az iskolások száma	Ebből magyar nyelven tanul	A magyar nyelven tanuló aránya, %
Beregszász v.	26 554	48,1	3632	1751	48,2
Csap város ²³	8870	39,4	1113	473	42,5
Huszt város	31 864	5,4	4219	71	1,7
Munkács város	81 637	8,5	9715	1026	10,6
Ungvár város	115 568	6,9	14 681	675	4,6
Beregszászi j.	54 062	76,1	6634	5155	77,7
Husztói járás	96 960	3,9	13 931	363	2,6
Ilosvai járás	100 905	0,1	15 315	0	0,0
Munkácsi járás	101 443	12,7	12 931	1795	13,9
Nagyberezna j.	28 211	0,1	3670	0	0,0
Nagyszőlősi j.	117 957	26,2	16 941	3367	19,9
Ökörmezői j.	49 890	0,0	7122	0	0,0
Perecsenyi j.	32 026	0,2	4323	0	0,0
Rahóci járás	90 945	3,2	15 052	158	1,0
Szolyvai járás	54 869	0,7	6659	30	0,5
Técsői járás	171 850	2,9	25 355	620	2,4
Ungvári járás	65 629	32,5	6821	2809	41,2
Volóci járás	25 474	0,1	3249	0	0,0

A kárpátaljai főiskolák és egyetemek hallgatói létszáma a 2006/2007-es tanévben 17 926 fő volt.²⁵ Az intézmények által szolgáltatott adatok alapján közülük 1923, azaz 10,7% volt magyar, akiknek több mint a fele (1021 diák) a beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolára járt. A nevezett főiskola megnyitása érezhetően javított a magyar fiatalok felsőoktatási esélyein Kárpátalján, ahol a rendszerváltáskor és előtte 5% körüli volt mindössze az arányuk a főiskolák

²² A Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztályának adatai.

²³ Uo.

²⁴ Csap 2004 óta megyei alárendeltségű város.

²⁵ Orosz (2007) i. m. 7–43.

és egyetemek hallgatói között. A felsőoktatásban részesülők alig több mint 6%-a tanult csupán magyar nyelven a beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szakjain, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom, valamint magyar történelem szakán, továbbá a Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvárra kihelyezett tagozatának a magyar nyelv és irodalom szakán.

Vessünk egy pillantást a kárpátaljai magyarok végzettség szerinti összetételére is! 2001-ben felsőfokú végzettséggel Kárpátalján a 10 éven felüliek 8,1%-a rendelkezett. Ez az érték jóval alacsonyabb volt az országos 12,9%-osnál, ám a kárpátaljai magyarok a maguk 4,7%-ával ezt is mélyen alulmúlták.²⁶

Ez az alulreprezentáltság számos objektív és diszkriminatív jellegű ok eredőjeként alakult ki.²⁷ Így, a magyarok felsőfokú képzésben való részvételét évtizedeken keresztül nehezítették a nyelvi problémák, hisz a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola 1996-os bejegyzése előtt a megyében csak az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tudtak anyanyelven továbbtanulni.²⁸ Az anyaországi munkalehetőségek jelentős agyelszívó hatása ugyancsak apasztotta a nemzetrész amúgy is vékony értelmiségi rétegét.

Középiskolai végzettséggel a magyarok 54%-a, általános iskolaival a 24%-a, elemivel a 16%-a rendelkezett. Az alacsonyabb képzettségi szinteken jelentős különbségek a magyarság és a többség között nem voltak.

Felekezeti összetétel

A felekezeti összetétel vizsgálatát a posztszovjet térség országaiban rendkívül megnehezíti a vonatkozó statisztikai nyilvántartás és népszámlálási kérdések hiánya. Az alábbiakban közöltek az érintett egyházak prominensei által publikált adatokra,²⁹ nem publikált egyházi forrásokra, illetve részleges települési szintű népességföldrajzi vizsgálatokra támaszkodnak.

A reformátusok alkotják a kárpátaljai magyarság többségét. Becsléseink szerint számuk kb. 77 ezer főre tehető, azaz a nemzetrész 51%-a a nevezett felekezethez tartozik. A síkvidéki magyar falvak zöme református többségű (4. térkép). A legnagyobb református gyülekezet a nagydobronyi (Ungvári járás); a megye legnagyobb magyar falva vallásilag szinte egyöntetű, a hívek száma 4900. A kálvini tanítás követői nagy számban élnek még Beregszászban (3100 fő), Viskén (Huszt járás; 3100), Dercenben (Munkácsi járás; 2700) és Váriban (Beregszászi járás; 2600).

²⁶ Uo.

²⁷ Részletesen lásd: Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. Ungvár – Beregszász, PoliPrint – KMF, 2005. 183.

²⁸ Beregszászi – Csernicskó – Orosz (2001) i. m. 143.

²⁹ Józán Lajos: *A kárpátaljai református egyház*. *Hatodik Síp*, 1989, 2. sz. 17–20; Csáti József: *A kárpátaljai római katolikus egyház*. *Hatodik Síp*, 1990, 1. sz. 20–24.

Az összmagyarságtól eltérően a kárpátaljai magyarok körében a római katolikus egyház csupán a második legszámosabb felekezetet alkotja. Az egyház 32 ezer magyar híve a megye magyar népességének a 21%-át teszi ki. Katolikus a városokban élő magyarok többsége, valamint ők teszik ki a Felső-Tisza-vidék szóránymagyarságának a túlnyomó részét is (4. térkép). A legtöbb magyar katolikus Munkácson (4600 fő), Ungváron (3100), Beregszászban (3800) és Nagyszőlősen (2400) él.

Számos magyar követője van a megyében a görög katolikus egyháznak is, amely zömében ukrán híveket tömörít: a 220 ezer fős közösségből mindössze 14 ezer a magyar, ami Kárpátalja magyar lakosságának a 9%-át jelenti. Jelenősebb arányban az Ungvártól délre eső, a Beregszász-környéki és az ugocsai magyar falvakat lakják (4. térkép). Nagyszámú magyar görög katolikus lakosa van Csepének (Nagyszőlősi járás; 1800 fő), Salánknak (Nagyszőlősi járás; 1500) és Makkosjánosinak (Beregszászi járás; 1000).

Az 1990 körüli rendszerváltáskor, amikor újra törvényesítették a második világháború után betiltott görög katolikus egyházat, az ukrán hívek egy része visszatért hozzá, nagyobb része viszont maradt az évtizedeken át már megszőkott ortodox hitnél. A keleti szertartású magyarok ellenben csak egy településen maradtak nagyrészt ortodoxok: a Nagyszőlősi járási Tiszabökényben.

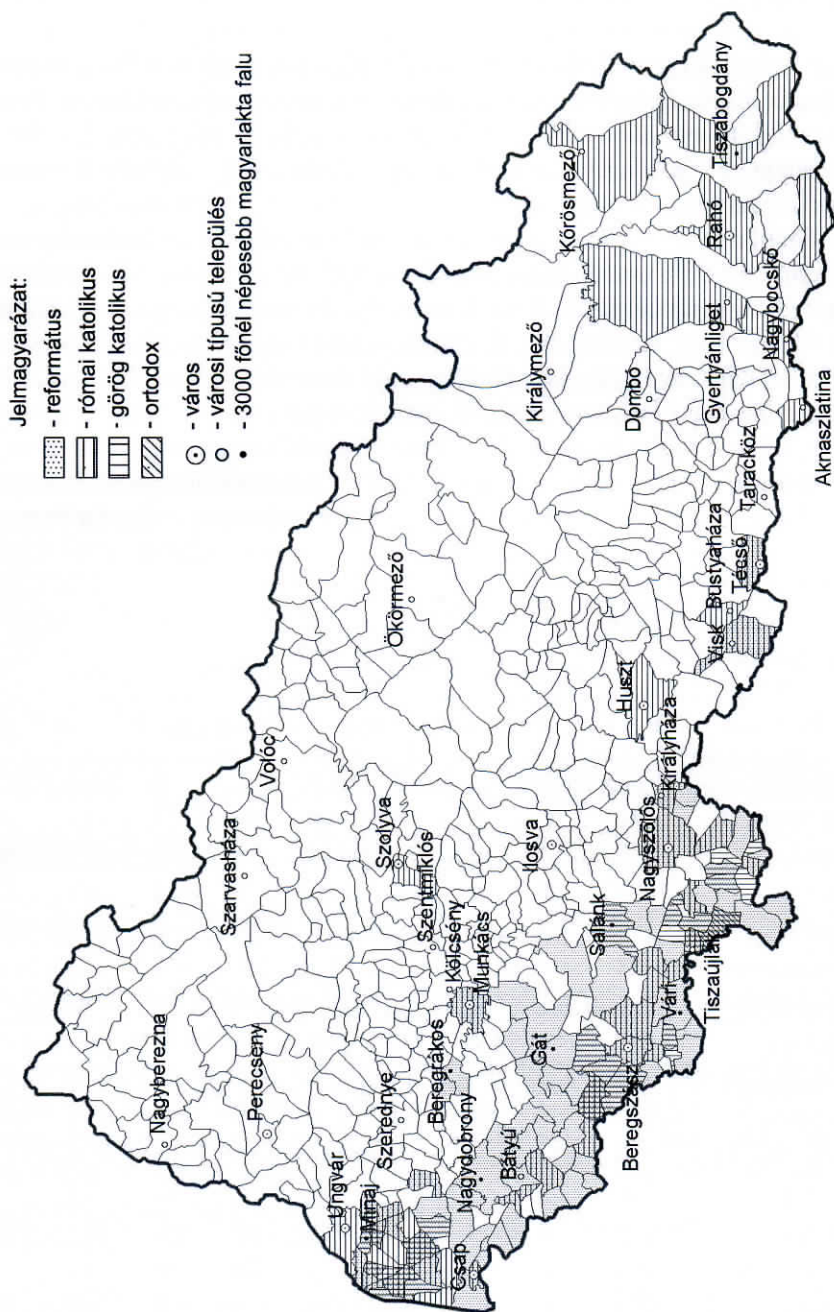
A kárpátaljai magyarok vallási összetételét számos újprotestáns kisegyház színesíti tovább. Közűlük legtöbbben a jehovisták, a baptisták, az adventisták és a szombatisták vannak. A felsorolt kisegyházak híveinek a számát meghatározni még hozzáfetőlegesen is nehéz, mert, talán a szovjet korszak illegalitásának az örökségeként, máig sem szívesen közölnek magukról adatokat. Becsléseink szerint, egyenként néhány ezer lehet a magyar egyháztagok száma.

A második világháború előtt nagyszámú kárpátaljai zsidóság a deportálások és a kivándorlás következtében mára töredékére fogyatkozott. A magyarok között a zsidó vallásúak száma néhány százra tehető. Tűlnyomó részűk a városokban él.

Végűl néhány szót az ateistákról. Ezek számának a meghatározását bonyolítja (a népszámlálási mellőzőtséggel) az istenhit, illetve az ateista meggyőződés sokféle átmeneti fokozata, formája, valamint azok egyértelmű elhatárolásának a számos embernél jellemző hiánya. A kárpátaljai magyarok között a következetesen ateisták aránya a különböző közvetett források alapján³⁰ mindössze 4–5%-ra tehető. A felekezet nélküliek azonban ennél jóval többen, akár 10–20%-nyian is lehetnek.

³⁰ Például: Csernicskó István – Soós Kálmán: *Mozaik* 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik* 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest, Nemzeti Ifjűségkutató Intézet, 2002. 91–135.

4. térkép. A kárpátaljai magyarok felekezeti megoszlása³⁰

30 A térképen csak azokat a felekezeteket jelöltük, amelyek az adott település magyar népességének legalább a 20%-át kitekzik.

Előretekintés

A magyarság lélekszámának jövőbeli alakulását Kárpátalján több tényező befolyásolja, amelyek a megyén belül területileg változatosan jelentkeznek. Ezért úgy ítéltük meg, hogy célszerűbb a lélekszámmra vonatkozó prognózisokat a járások és a megyei alárendeltségű városok szintjén elkészíteni, majd ebből összesíteni a teljes közösségre vonatkozókat.

A 8. táblázatban foglaltuk össze a magyar közösségnek a természetes szaporulat, a migráció és az asszimiláció okozta előrejelzett lélekszámváltozását 2010-ig közigazgatási egységenként. A táblázat a legvalószínűbb forgatókönyvnek megfelelő változásokat tartalmazza. A számításokhoz ezrelékben becsültük a tényezők által okozott évi változásértékeket, majd azt szoroztuk a lélekszámmal és az előreszámítás éveinek a számával.

8. táblázat. A magyarok számának a 2001-es népszámlálási adatok alapján 2010-ig előrejelzett változása Kárpátalja közigazgatási egységeiben (az egyes tényezők hatására és összességében)

Közigazgatási egység	A magyarok száma, 2001	A magyarok számának a változása tényezők szerint							A magyarok előrejelzett száma, 2010
		szaporulat		migráció		asszimiláció		együtt, fő/8 év	
		%/év	fő/8 év	%/év	fő/8 év	%/év	fő/8 év		
Beregszász v.	12 785	-5	-503	-3	-304	0	0	-806	11 979
Huszt város	1726	0	0	-1	-14	-10	-133	-147	1579
Munkács v.	6975	-1	-56	-2	-111	-5	-274	-441	6534
Ungvár v.	7972	0	0	-3	-189	-5	-313	-503	7469
Beregszászi j.	41 163	-5	-1618	-2	-654	0	0	-2272	38 891
Huszt járás	3785	0	0	-2	-60	-1	-30	-90	3695
Ilosvai járás	114	1	1	-2	-2	-10	-9	-10	104
Munkácsi j.	12 871	-2	-205	-2	-205	0	0	-409	12 462
Nagybereznai j.	15	-6	-1	-2	0	-10	-1	-2	13
Nagyszőlősi j.	30 874	1	248	-2	-491	-2	-491	-733	30 141
Ökörmezői j.	8	1	0	-3	0	-10	-1	-1	7
Perecsenyi j.	78	-2	-1	-1	-1	-10	-6	-8	70
Rahói járás	2929	1	24	-3	-70	-10	-226	-272	2657
Szolyvai j.	383	0	0	-1	-3	-10	-30	-33	350
Técsői járás	4991	1	40	-3	-119	-5	-196	-275	4716
Ungvári j.	24 822	-2	-394	-2	-394	-2	-394	-1183	23 639
Volóci járás	25	-1	0	-2	0	-10	-2	-3	22
Kárpátalja	151 516	-2,0	-2465	-2,2	-2616	-1,7	-2107	-7187	144 329

A természetes szaporulat számításánál alapvetően az utóbbi évek járási mutatóiból indultunk ki, figyelembe véve a magyar népességnek a többségihez viszonyított kedvezőtlenebb demográfiai jellemzőit. A migráció számításánál a jelenlegi, csökkenő mértékű emigrációs túlsúllyal jellemzett viszonyokat vettük alapul.

Az asszimiláció, mint a magyarság lélekszámát módosító harmadik faktor, nehezen számszerűsíthető. Becsléseink döntő mértékben a legutóbbi népszámlálások által a magyarok számában feltárt változások más tényezőkkel nem magyarázható összetevőin alapulnak. Figyelembe vettük az egyes nemzetrészek településeken belüli arányát, illetve anyanyelvi intézményekkel való ellátottságát is. Támaszkodtunk a különböző településekhez, településtípusokhoz kapcsolódó személyes és környezeti tapasztalatokra.

Szólnunk kell még egy tényezőről, amelyet az előrejelző modellben nem vettünk figyelembe, mert ezzel kapcsolatban teljes a bizonytalanság. A cigányság népszámláláskori identitásvállalásáról van szó. Becsléseink szerint a 2001-es népszámláláskor összeírt több mint 151 ezer magyarból kb. 5 ezret tesznek ki a magukat magyarnak valló cigányok. Arányuk, az 1989-es népszámláláshoz képest, valószínűleg a kedvezménytörvény hatásától nem teljesen függetlenül, nőtt. Hogyan változik a következő, előreláthatólag 2010 körül lebonyolítandó, következő ukrainai népszámlálásig a különböző cigány csoportok azonosságtudata? Talány.

A fenti megfontolások figyelembevételével végrehajtott becslések és számítások végeredményeként a 2001-es népszámlálástól 2010-ig a kárpátaljai magyarság kb. 7 ezer fős fogyása prognosztizálható, azaz 2010-re a közösség lélekszámának legvalószínűbb értéke 144 ezer fő lesz. A becslés valamivel optimistább (kb. 2 ezer fővel kisebb fogyást vár) a 2005-ben készítetttnél,³¹ ami azzal magyarázható, hogy a természetes szaporulat és a migrációs mérleg az előzetes várakozásnál kedvezőbben alakul.

A megye össznépessége jelenleg szintén csökken. Az összlakosság fogyásának átlagos üteme 2 ezer fő/év, ami nagyrészt a veszteséges vándorlási egyenleg következménye. 2010-re Kárpátalján 1 millió 235 ezer lakossal számolunk. Ily módon, várhatóan az össznépesség 11,7%-a lesz magyar, vagyis a magyarság aránya a megyében előreláthatóan valamelyest tovább csökken.

Azt, hogy milyen mennyiségi és főleg minőségi változásokat hoz a távolabbi jövő, felelősen megjósolni nem tudjuk. Azonban bízunk ennek a kis közösségnek nemcsak a megmaradásában (a változó világban a maradás egyenlő a lemaradással), hanem a fejlődésében is. Ez nagyrészt azon múlik, hogy lesznek-e itt emberek, akik akarnak és tudnak is tenni érte.

³¹ Ld. Molnár – Molnár D. (2005) i. m. 120.

A kötet szerzői

ALABÁN FERENC, irodalomtörténész

Bél Mátvás Tudományegyetem, Besztercebánya

CSEKE PÉTER, művelődéstörténész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Korunk Szerkesztősége, Kolozsvár

CSEHNICSÓ ISTVÁN, nyelvész

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

FARAGÓ KORNÉLIA, irodalomtörténész

Újvidéki Egyetem

GÖNCZ LÁSZLÓ, történész

Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

LAMPL ZSUZSANNA, szociológus

Konstantin Egyetem, Nyitra;

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

LANSTYÁK ISTVÁN, nyelvész

Comenius Egyetem, Pozsony;

Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely

LISZKA JÓZSEF, néprajzkutató

Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom

MÉSZÁROS ANDRÁS, filozófus

Konstantin Egyetem Nemzeti és Nemzetiségi Kultúrák Intézete, Nyitra

MOLNÁR JÓZSEF, meteorológus

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

MOLNÁR D. ISTVÁN, demográfus

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

PÉNTEK JÁNOS, nyelvész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Kolozsvári Akadémiai Bizottság

POPÉLY ÁRPÁD, történész

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

SIMON ATTILA, történész

Selye János Egyetem, Komárom;

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

SZILÁGYI N. SÁNDOR, nyelvész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

VALLASEK JÚLIA, irodalomtörténész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

VERES VALÉR, szociológus

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet